

Mira Sušić | Humanistični in družbeno-ekonomski licej Anton Martin Slomšek, Trst

Slovenščina v zamejstvu

Slovenian Beyond the Border

Izvleček

V članku bomo orisali položaj slovenskega jezika v šolah in v okolju. Navedli bomo nekaj tipičnih primerov napak, s katerimi se soočajo profesorji in učitelji pri pouku slovenščine. Razmišljali bomo o motivaciji staršev za vpis otrok v slovenske šole in odnosu večinskega naroda do slovenske kulture in jezika.

Abstract

This article outlines the position of the Slovenian language in schools and the wider society. The author identifies several typical errors that teachers encounter when teaching Slovenian. Parents' motivation to enrol their children in Slovenian schools and the attitude of the majority population towards the culture and language of Slovenia are also considered.

Ključne besede:

zamejstvo, mreža šol,
slovenščina, italijanščina,
napake, kalki

Keywords:

cross-border regions, network
of schools, Slovenian, Italian,
errors, calques

1 Položaj pouka slovenskega jezika v zamejstvu

V avtonomni deželi Furlaniji - Julijski krajini ima slovenščina status manjšinskega jezika. Slovenščina ni jezik okolja, če imamo v mislih položaj slovenskega jezika v matici.

Sestava razredov je vse bolj raznolika. V šolah vseh stopenj je veliko dijakov iz slovenskih enojezičnih družin, precej je dijakov iz mešanih zakonov, torej dvojezičnih družin. Nekaj je tudi dijakov iz italijanskih enojezičnih družin, ki so se odločili za šolanje svojih otrok v manjšinski šoli. Etnična sestava razredov vpliva na raven znanja slovenščine. Pri pouku so opazne razlike pri obvladanju jezika. Profesorica slovenščine Ester Gomisel pravi o tem takole:

»To, da je nekdo iz dvojezične družine, predstavlja nekako razliko. Težava je v tem, da so te razlike v znanju na liceju že razvit problem. Očitno je torej, da jezikovne težave niso bile odpravljene prej, pred osnovno šolo. Raziskave poročajo tudi o tem, da bi bilo treba vključiti otroke iz dvojezičnih ali italijanskih enojezičnih družin v posebne skupine in to pred osnovno šolo, oziroma v prvem razredu osnovne šole, da se jih pripelje na raven ostalih otrok. Težave pa se še naprej ponavljajo, ker se to, žal, ne dogaja. Nadoknaditi toliko jezika v petih letih liceja, ko je oseba že skoraj odrasla, pa je že zelo pozno.« (Primorski dnevnik, 28. 2. 2021: 3)

Poglejmo primer razmerja ur slovenščine in italijanščine na liceju Antona Martina Slomška v Trstu.

Ko govorimo o slovenskih šolah vseh stopenj v Italiji, moramo biti pozorni na te besede: s slovenskim učnim jezikom. Te besede urejajo status slovenskega jezika na šoli. To pomeni, da se vsi predmeti (razen italijanščine in tujega jezika) poučujejo v slovenščini. Kdor se zaposli na slovenskih šolah v zamejstvu in želi poučevati, mora obvladati slovenščino ne glede na predmet, ki ga bo poučeval.

Humanistični oddelek in družbenoekonomski oddelek liceja imata enako število tedenskih ur pouka enega in drugega jezika.

Predmet	razredi – tedensko število ur				
	1. hum	2. hum	3. hum	4. hum	5. hum
slovenščina	4	4	4	4	4
italijanščina	4	4	4	4	4

(vir: www.slomsek.it)

Ostali predmeti, razen tujega jezika, se poučujejo v slovenščini. Italijanščina nima statusa tujega jezika.

Ostali predmeti, razen tujega jezika, se poučujejo v slovenščini. Italijanščina nima statusa tujega jezika. Oba jezika sta si enakovredna (število predvidenih ur poučevanja – po predmetniku v razredu). Učni načrt italijanščine se ne razlikuje od tistega, ki je v veljavi na italijanskih šolah. Učni načrt za pouk slovenščine je posnetek slovničnega in književnega znanja, ki je predviden pri italijanščini, prilagojen pa je potrebam slovenske kulture.

Dijaki in učenci pogosto podzavestno prevajajo iz italijanščine v slovenščino. Pogosta napaka je uporaba množine, čeprav gre za osebi, živali ali predmeta. V italijanščini dvojine ni, npr. Marta in Metka se žogajo pred hišo, namesto Marta in Metka se žogata pred hišo. Kalki iz italijanščine so pogosti. *Kako stojiš?* (op. zanima nas počutje osebe). To je dobeseden prevod iz italijanščine *Come stai?* Posebno poglavje pa je ura, npr. sedma in pol in ne pol osmih kot pravijo ljudje v Sloveniji.

Mešanica italijanščine in slovenščine postaja refren pogovorov mladine v zamejstvu. Jezikovna kontaminacija prevladujočega jezika okolja se kaže v vsakdanjem pogovoru med slovensko govorečimi dijaki in učenci. Profesorica Ester Gomisel takole komentira ta pojav:

»Govorimo o slovničnih napakah, izražanju, pomankanju besedišča, nepoznavanju pravil – za kar je delno kriva tudi izhodiščna šola – ter izražanju, italijanskih tujk je ogromno. Govorimo torej o jezikovni kontaminaciji na že visokih ravneh. To ni le primer narečja, ampak je že sintaktična, oziroma morfološka jezikovna kontaminacija, in to na že visoki ravni. Dijaki poslovenijo italijanske besede in se ne zavedajo, da so jih. /.../ Nedvomno bi bilo bolje, ko bi dijaki uporabljali samo slovenski jezik. Bistveno razliko bi se opazilo tudi takrat, ko bi se dijaki pogovarjali samo v narečju, kajti slovensko besedišče ostaja. Če si sposoben spoznati narečje, tudi veš, kje se razlikuje od standarda. Ko pa dijak uporablja mešanico dveh jezikov, bo preskok še tako večji, kajti moral bo najprej preiti iz mešanice v narečje, šele nato k standardnemu jeziku.« (Primorski dnevnik, 28. 2. 2021: 3)

Dijaki in učenci se ne izražajo v domačem vaškem narečju ali slovensko pogovorno, ampak govorijo mešanico italijanščine in slovenščine, skratka mešajo oba jezika hkrati.

Dijaki in učenci se ne izražajo v domačem vaškem narečju ali slovensko pogovorno, ampak govorijo mešanico italijanščine in slovenščine, skratka mešajo oba jezika hkrati. To je groba zmes enega in drugega jezika v isti povedi ali nizu pripovedne niti. Glagoli ostanejo v bistvu v slovenščini, veliko samostalnikov pa je v italijanščini, npr. *Si šel igrat kalčo?* (ital. *il calcio*) *Včeraj smo igrali partido.* (ital. *partita* poslovenjena beseda *partida*) *Ni mi všeč balon.* (ital. *Il pallone*, poslovenjena beseda *balon*). Pogosti so kalki iz italijanščine v vsakdanjem pogovoru v slovenščini, npr. *Ne razbivat škatle!* (op. italijanski kalk *Non rompere le scatole*), *Ne vidim ure, da grem v čine.* (op. čine pomeni kino, ital. *cinema*; ital. *Non vedo l'ora di andare al cinema*.)

Ugotovili smo, da je pogosto prevzemanje besed iz italijanščine in njihovo slovenjenje s slovenskimi končnicami sklanjanja ali spreganja *»Naredi si panin z mortadelo!«* Beseda *panin* je izpeljana iz italijanske besede *panino*. *»Daj mi kos panina!«* Dijaki in učenci sklanjajo besedo *panin* po slovničnih pravilih. *Imam panin. Daj mi kos panina.* Učenci in dijaki se ne zavedajo napake, zato jih navadno učitelj ali profesor spomni: *»Kako se reče po slovensko panin? Po slovensko je sendvič.«* Učitelj nato doda še kak primer iz običajne vsakdanje kulinarične prakse, zato reče: *»Za fešto oziroma praznik ali rojstni dan bomo pripravili obložene kruhke in ne tartine.«* Če govorimo o kruhu, večina dijakov in učencev ne pozna besede kajzerica (v rabi v Sloveniji), ampak je zamejcem domača beseda rozeta za isto obliko kruha (ital. *rosetta*).

Profesorji in učitelji na šolah se dobro zavedajo, da znanje peša in standard obvladanja materinščine bliskovito pada. Profesorica Ester Gomisel komentira nastali trend takole:

»Tako je. Profesorji se tega zavedamo. Strategij, ki jih uporabljamo za odpravo takih napak in drugih jezikovnih primerov, je več. Vendar strategije same niso dovolj. Strategije zadostujejo, ko je motivacija na obeh straneh. Pomembno je, da dijaki, ki hočejo izboljšati raven jezika, prepoznajo napake. Dijake je treba stalno popravljati in opozarjati na napake in zapisovati pravila. Pomembno je tudi, da se sošolci sami med sabo popravljajo. Vedno lahko svetujemo filme in knjige, ampak to postane dolgočasno. Profesorji ne vemo več, kaj naj bi jim svetovali, tudi zato, ker je raven jezika v medijih že zelo nizka. Mislim, da se strategije še najmanj razvijejo. Osebnostno skušam spodbujati dijake, da čim več govorijo. Opažam, da se dijaki v slovenščini zelo malo pogovarjajo. Komunikacija je danes osredotočena le na zelo kratke stavke oziroma na sporočila in SMS, mladi pa niso več sposobni uporabiti jezika v daljših tvorbah. Opažam, da imajo dijaki težave z opisovanjem stvari, ne vedo, kako

ustvariti neko definicijo, kajti pri sestavljanju definicij je pomembno združiti veliko besed, ker pa mladi niso navajeni komuniciranja v tem jeziku, nastopi težava. Določenih stvari se ni mogoče naučiti, če se znanja ne aplicira preko komunikacije. To je že socialni problem, ne le problem slovenskega jezika.» (Primorski dnevnik, 28. 2. 2021: 3)

Raven jezika je tudi odvisna od strokovnega kadra, ki poučuje na šolah. Skrb za jezik ni samo naloga slovenistov, ampak je dolžnost vseh predmetnih profesorjev, ker je materinščina jezikovno orodje poučevanja predmetov na urniku in predmetniku. Strokovni izrazi imajo veliko težo, ko posredujemo učno snov. Vsak predmet ima svoj kovček strokovnih terminov in definicij, ki jih mora profesor obvladati in biti domač na tem področju, zato je pravilna ugotovitev profesorice Ester Gomisel:

»Niso samo dijaki tisti, ki se morajo nujno osredotočiti na jezik. Profesorji se moramo maksimalno izobraziti in imeti določeno raven jezika, da lahko vse predmete predamo z določenim standardom. Sama se zavedam, da imam še vedno ogromno kalkov iz italijanščine. Tudi zaradi tega rade volje hodim na jezikovne vaje s prof. Rado Lečič, ker vem, da ona predstavi standard. Ta nuja pa je večkrat tudi prezrta. Profesorji moramo določene stvari suvereno obvladati. V slovenske šole je treba prinesiti znanje.« (Primorski dnevnik, 28. 2. 2021: 3)

Učenci in dijaki imajo pogosto težave, ko se srečajo z besedili iz matične domovine. Bese-dišče je včasih velik problem, še posebno če gre za dijaški sleng, pogovorno slovenščino, ki ju nimajo zamejski dijaki in učenci v ušesu, uradovni termini in narečja iz ostalih slovenskih pokrajin so tudi posebno poglavje težav razumevanja rdeče niti pripovedi. Posebno poglavje pa tvorijo strokovni izrazi posameznih predmetov, ki se jih dijaki in učenci morajo naučiti uporabljati v pravilnem kontekstu. Profesor in učitelj bo dodatno razlagal, kaj pomeni narečna beseda *štacuna*. Poved *»Probat bo treba in zrihtat.«* bo mor-da povzročala manj težav, ker so primorskim zamejskim govorcem ti izrazi bolj domači. Izrazi in povedi *»Ne ga biksati. Ne me basati! Ne ga kidati! To je fora in prava finta! Nehaj s temi štos! Daj mi enkrat mir, budalo!«* so učencem in dijakom na strani meje Trsta in Go-ricke popolnoma tuji. Beseda *bejba*, ki je tipični najstniški sleng v Sloveniji, je zamejskim dijakom in učencem nerazumljiva, ker uporabljajo prevzeto besedo mula iz italijanskega tržaškega narečja. Ista usoda doleti izraza *frajer* in *model*, ki sta običajna v Sloveniji med mladino, v pomenu fant. Termin *novela*, ki je v rabi bodisi v pravnem smislu bodisi kot oznaka literarne zvrsti, lahko povzroči nekaj težav. Če dijaki berejo članek v slovenskem časopisu o delu v parlamentu v Ljubljani in naletijo na besedo *novela*, avtomatično po-mislijo na definicijo, ki so si jo zapomnili pri pouku slovenščine, zato napačno razumejo izraz. Dijaki ne poznajo terminologije, ki je v rabi v parlamentu v Ljubljani, čeprav je na nekaterih šolah na predmetniku pravo. Imajo opravka z italijansko pravno terminologijo pri predmetu, kjer je na programu tudi italijanska ustavna ureditev.

SSKJ definira geslo *novela* takole:

- »1. lit krajše pripovedno delo v prozi, navadno z nepričakovanim razpletom; brati, pisati novelo; zbirka črtic in novel/ okvirna novela
2. jur. zakon o spremembah in dopolnitvah veljavnega zakona: izdati novelo / novela kazenskega zakoni« (SSKJ 2004: 89)

Nekaterim učencem in dijakom zvenijo povsem tuje običajne slovenske povedi, ki jih redno pišejo slovenski avtorji v svojih literarnih delih, npr. *Ni na mestu ... Črno na belem je ... Na dlani je ... Čudijo me tvoje besede ...* Ti izrazi so del vsakdanje pogovorne prakse v Slovenji, ki ni tako blizu nekaterim učencem in dijakom v zamejstvu, ker redko slišijo slovenščino iz matice v živo.

Profesorica Ester Gomisel takole zaključi razmišljanje o stanju materinščine v zamejskih šolah:

»Gotovo se je zavedajo, ker jih tudi opozarjamo. Ne vem pa, če se jim je že ustalilo, če so to že ponotranjili, ne vem, če se res zavedajo, da je slovenščina na poti v deveto deželo. Preskok v znanju jezika med generacijami je zelo sunkovit. Razlike v znanju slovenskega jezika so neverjetno velike in gredo v smer slabšanja. Mogoče se bodo tega zavedali kasneje, ko bodo starejši.« (Primorski dnevnik, 28. 2. 2021: 3)

2 Težave z besediščem pri književni vzgoji

Besedišče postaja ključni problem pri književni vzgoji, ko se dijaki in učenci seznanijo s sodobnimi avtorji iz matice, ki pogosto vključujejo v besedila lokalizme, sleng in splošno pogovorne izraze, ki niso del zamejske govornice.

Profesor in učitelj v zamejstvu ima predvsem delo z besediščem in slovničnimi napakami. Besedišče postaja ključni problem pri književni vzgoji, ko se dijaki in učenci seznanijo s sodobnimi avtorji iz matice, ki pogosto vključujejo v besedila lokalizme, sleng in splošno pogovorne izraze, ki niso del zamejske govornice.

Jezik povzroča precej preglavic, ko se dijaki seznanijo z besedili. Delo na besedišču ima veliko težo v zamejstvu, kjer dijaki in učenci niso v vsakdanjem stiku s slovensko govorico, zato je nimajo v ušesih in ne poznajo pokrajinske raznolikosti matične domovine.

V besedilih je pogosta pogovorna slovenščina, ko se pogovarja najstniška mladina. *»Ne se sekirat! Ne ga biksati!«* Uporaba kratkih nedoločnikov v besedilu bode v oči in ustvari zmedo. Kaj je pravzaprav pravilno? Zmedo ustvari tudi slengovsko izražanje, npr. *»Vse je bilo kul. Imeli smo se ful dobro. Ti pa si res pravi frajer! Bejba se nosi. Mojca je avša in afna, da je ni take daleč naokrog. Ti si totalno odštekan! Si normalen? Bila sem čisto paf.«* Besedna zveza *pogrni izpit*, v smislu ne izdelati izpita, lahko tudi povzroča kak problem, če ne upoštevamo prenesenega pomena rabe glagola.

V razredu je potrebna dodatna razlaga besedišča, če imamo opravka z besedili, ki se oddaljijo od standarda knjižnega jezika, kar se pogosto dogaja pri nekaterih avtorjih. Tak primer je mladinski roman Janje Vidmar Pink. Pisateljica uporablja v knjigi štajersko govorico najstniške mladine. Zgodba je locirana v obdobje Jugoslavije, kar povzroča še dodatne preglavice zamejskemu mlademu bralcu, ki mu je v knjigi opisano zgodovinsko obdobje tuje.

Slovenski govorniki v zamejstvu so pogosto v dvomih, zato se obračajo na rubriko Jezikovna pošta Primorskega dnevnika, ki jim je v veliko pomoč, ko imajo težave s slovenščino. Nekaj preglavic povzročajo npr. voščilnice za praznike. Želimo sogovorniku srečne ali vesele praznike? Kaj je pravzaprav pravilno? Pridevnik *srečen* uporabljamo predvsem, ko nekomu želimo, da gre vse lepo in prav, zato rečemo *srečno* pot ali *srečno* na izpitu. Prazniki so načeloma prijeten dogodek. Želimo si, da bi šlo med prazniki vse po sreči, zato želimo sogovorniku prijetno in srečno preživljanje praznikov. Kaj čestitamo, kaj pa voščimo? Dijaki oz. učenci večkrat zamešajo rabo glagola voščiti in čestitati. *Voščimo*, ko izrazimo nekomu dobre želje ob prazniku, *čestitamo* pa, ko se veselimo uspeha, zato čestitamo k diplomi, za poroko, medtem ko voščimo vse najboljše za rojstni dan ali za praznike.

Učenci/dijaki oz. odrasli pogosto prevajajo dobesedno iz italijanščine. Dijaki večkrat napišejo: *Naredili smo sistem*, kar je dobesedni prevod iz italijanščine *Abbiamo fatto sistema*. Dijak je v bistvu želel povedati, da so v klapi vsi držali skupaj. Narediti sistem je torej kalk iz italijanščine *fare sistema*. Ko v italijanščini rečemo *a chilometro zero* (*a km 0*), želimo s tem povedati, da je nekaj krajevno oz. lokalno pridelano. V prostem spisu lahko profesor naleti na marsikateri dobesedni prevod iz italijanščine oz. kalk, npr. *Spil sem na litre kave*. *Nisem videl ure, da grem na morje*. Kalki iz jezika večinskega naroda se pogosto pojavijo

v vsakdanji zamejski govorici, kar kaže na vpliv italijanskih medijev. Italijansko besedno zvezo *facciamo squadra*, ki jo pogosto slišimo v italijanskih medijih, lahko prevedemo v slovenščino *delajmo v timu oz. držimo skupaj*, v smislu pomagajmo si.

3 Strokovni izrazi v učbenikih in časopisu

Uvedba učbenikov iz Slovenje je bila v veliko pomoč, ker je prinesla izrazoslovje stroke, ki ga je pogrešal slovensko govoreči diplomiranec na italijanskih univerzah, zaposlen na šolah v zamejstvu.

Strokovni izrazi so poglavje zase pri posameznih predmetih, ki so na urniku in predmetniku šol v zamejstvu. Kdor je študiral na italijanskih univerzah in se je odločil za profesorski ali učiteljski poklic na slovenskih šolah v zamejstvu, je moral dodatno pridobiti strokovno izrazje v materinščini, ko je začel poklicno kariero. Na univerzi je namreč študiral v italijanščini in pridobil strokovno izrazje v tem jeziku. Terminološka vrzel je vplivala na razlago predmeta v razredu, dokler ni učitelj/profesor osvojil potrebne terminologije predmeta v materinščini. Uvedba učbenikov iz Slovenje je bila v veliko pomoč, ker je prinesla izrazoslovje stroke, ki ga je pogrešal slovensko govoreči diplomiranec na italijanskih univerzah, zaposlen na šolah v zamejstvu. Kdor se je odločil za univerzitetno izobraževanje v matici, je bil dobro terminološko strokovno opremljen za predmet, ki ga je poučeval, zato ni imel težav z izrazoslovjem predmeta.

Strokovno izrazje dela marsikateremu učencu/dijaku težave, ker se ne sooči s strokovnimi izrazi kot sovrstnik v matični domovini, kjer v medijih lahko posluša in gleda novice in poučne dokumentarne oddaje v slovenščini. V zamejstvu se morajo učenci/dijaki dodatno naučiti nekatere običajne splošne slovenske strokovne izraze predmetov, ki jim sledijo v razredu med poukom (npr. eksponat, sveder, vijak, magnet, vtičnica). Termin falanga, tj. bojna vrsta vojakov, je specifičen strokovni izraz pri zgodovini, ki pojasnjuje taktiko bojevanja, zato si morajo dijaki zapomniti najprej njegov pomen, nato pa se ga naučiti na pamet, da bodo lahko odgovorili na vprašanje, kaj je falanga. Delo na besedilu učbenika bogati terminološko komunikacijo v razredu.

Nekateri italijanski izrazi so dijakom/učencem bolj domači zaradi vpliva medijev večinskega naroda. Vremenska napoved, ki jo najdemo v Primorskem dnevniku, ima strokovne izraze iz vremenoslovja. Ti izrazi lahko povzročijo težave dijakom/učencem, ki so šibki v materinščini oz. prihajajo iz dvojezičnih ali italijanskih družin.

»Vremenska slika

Nad severnim Sredozemljem se nahaja ciklonsko območje z vremensko fronto, ki sega vse do naših krajev /.../ Oblačno bo z zmernimi padavinami. Popoldne bodo v nižinskem pasu in na obali možne razjasnitve /.../ Pojavila se bo spremenljiva oblačnost s krajevnimi padavinami.« (Primorski dnevnik 27. 11. 2021: 24)

Ob prebiranju vremenske napovedi v časopisu je potrebna dodatna razlaga terminov. Slikovno gradivo in slovar sta v veliko pomoč, ko je predvideno delo na besedilu bodisi v šoli bodisi doma.

4 Krajevni sleng v mladinskih literarnih delih v matici

Branje literarnih del slovenskih avtorjev je koristno pomagalo pri pouku slovenščine. Učenci in dijaki se učijo maternega jezika tudi z branjem. Branje sodobnih avtorjev iz matice pogosto povzroča težave, ko avtor uporablja krajevno obarvani najstniški sleng, ki je v zamejstvu tuj.

Pisatelj Primož Suhodolčan je žel s knjigo Košarkar naj bo velik uspeh. Njegova zgodba je še danes priljubljena branje v šolah med mladino v matici.

Pisatelj je bil zvest svojemu stilu pisanja, ki določa njegovo mladinsko prozo. Humor je značilen element njegovega berljivega stila in lahkega sloga pripovedovanja. Smešni prizori, humor ter besedna igra v dialogih so mojstrsko vpleteni v pripoved. Če upoštevamo slog in stil ter berljivost besedila, lahko rečemo, da je njegova logična posledica filmski scenarij za uspešnico v kinodvoranah.

Suhodolčan je v delu ubesedil športno avanturistično tematiko. Glavni lik tega dela in ostalih dveh (Košarkar naj bo (1995) Košarkar naj bo (1997) Ranta vrača udarec (2002) je visok fant, ki se zdi učitelju telovadbe primeren za igro košarke. »V knjigi *Košarkar naj bo Ranta resnično potrdi svojo nadarjenost in kmalu zaigra v članski ekipi. Vrednost literarnega dela je v izvirnosti Suhodolčanovega humorja, ki je izražen predvsem na situacijski (Ranta igra Metki podoknico, na tekmi zadene odločilno točko, vendar ne v nasprotnikov koš; vprašan je zemljepis) in besedni ravni (imena knjižnih oseb: Ranta, Smodlak, Salta, Tundra, Enkica), kjer še posebej izstopajo koroški narečni izrazi, npr. Smodlak pravi, da sodnika »tako lifrata igralce na hladno, da bosta morala na koncu sama med sabo špilat« (Suhodolčan 1994: 149), logična medbesedna komparacija, npr. ko Smodlak Ranti dokazuje, da imata košarka in ljubezen do Metke enaka pravila. »Če pod košem preveč mencaš in zavlačuješ, ti Metka takoj piska tri sekunde. Če si preveč divji, ti lahko presodi prekršek v napadu. Tako delaš prekrške in nazadnje, ko pri metu prevečkrat zgrešiš in zavlačuješ, se te Metka naveliča in te postavi hladit na krompir... e, mislim na klop.« Metka (Suhodolčan 1994: 102) fraze (imeti konjske živce, brcati v meglo, imeti muhe) pretiravanja, npr. Smodlaka tako dolgo ni bilo, da sta Ranta in Metka čakala »dočakala vse štiri letne čase (Suhodolčan 1997: 25).« (Haramija 2012, 263–264)*

Zgodba je postavljena v čas šole oz. pouka, skratka v običajni vsakdan odrasčajoče mladine, ki se ubada s šolskimi zagatami – spraševanje pred tablo, prosti spis, prva zaljubljenost (podoknica s kitaro) in zamere v klapi v razredu (sedenje na klopi med košarkarsko tekmo).

Dogajanje je postavljeno v šolo in telovadnico, nato še v domačo hišo, disko klub in gore. Okolje, v katerega so nameščeni literarni liki, je torej tipično za sodobnega najstnika, ker je večinoma urbano (šola, dom, disko klub).

»Avanturistična tematika športne pustolovščine je prepletena s stranskimi motivi, med katerimi izstopata Rantina ljubezen do Metke in njegove težave v šoli. Knjižni prostor, ki ni natančno opredeljen, je mogoče določiti posredno (Ranta gre na Brinjevo goro). V prvi in tretji knjigi je opisano mestno, v drugi pa vaško okolje nekje na Koroškem. Knjižni čas prve in tretje knjige sta omejena na nekaj mesecev med šolskim letom, druga knjiga pa se dogaja med počitnicami.« (Haramija 2012: 264)

V knjigi prevladuje dialog, narativnih odlomkov tretjeosebne neosebne pripovedovalca je manj. Pripovedovalec se pojavi v zgodbi, ko pojasni določene okoliščine, npr. ko pripovedovalec razlaga o očetu. »Za vse tiste, ki ste se vprašali, ali ima Ranta sploh očeta: ima ga, ima. Ja, saj drugače Rante sploh ne bi bilo. Ampak po pravici in resnici rečeno: ima ga in ga nima. Načeloma ga ima, nima pa ga, ker je oče kar naprej na službenem potovanju, na seji, pri avtomehaniku ali kje drugje. Samo doma ga ni.« (Suhodolčan 1994: 127)

Knjiga ima naslovljena poglavja, npr. naslov poglavja Serenada za ubogo kitaro, Pozor podivjani sesalec, ki nakažejo humorno situacijo v poglavju. Pisatelj doseže humor s smešnimi situacijami, npr. Ranta zadene napačen koš med tekmo, s pretiravanjem, npr. »/... radiator pa sta z metlico tako dolgo žgečkala po rebrih, da se je še peč v kleti začela smejati.« (Suhodolčan 2004: 59) z nonsensom »namesto da bi bil sesalec, je postal bruhalec. Začel je pljuvati iz sebe, kar je zadnji teden pojedel. Skakal je po celi hiši in pihal in kuhal, za seboj pa puščal pravo razdejanje. Ranta in Smodlak sta ga poskušala ukrotiti, vendar nista vedela, kako.« (Suhodolčan 1994: 59) (Haramija 2012: 263–264)

Kdor ne pozna vseh pomenov večpomenskih besed, ima težave pri razumevanju besedila, če je dana beseda uporabljena v neznanem pomenu.

SSKJ je vir informacij, ker ima vsaka beseda pripisan terminološki, stilno-plastni, ekspresivni ali časovno-frekvenčni kvalifikator. Dobro je, da dijaki vedo, v katerih okoliščinah se slogovno zaznamovano besedo da uporabljati.

Zgodba je blizu tudi zamejskim bralcem, ker je postavljena v domače najstniško okolje, čeprav se dogaja v matici. Literarni liki se ubadajo s tipičnimi težavami odraščanja mladine. Krajevni koroško obarvani sleng je za zamejskega dijaka problem, čeprav je besedilo tekoče berljivo in zabavno zaradi humorja. Ko razlaga Ranti, Smodlak pravi, da sodnika na igrišču »tako **lifrata** igralce **na hladno**, da bosta morala na koncu sama med sabo **špilat**« (Suhodolčan 1994: 19). Besedi lifrati, špilati sta očitno koroški narečni besedi. Frazem v besedilu lifrati na hladno oz. postaviti ali dati na hladno je zamejskemu dijaku nerazumljiv, ker ni del vsakdanje govornice tega kotička slovenskega etničnega ozemlja, zato je potrebna razlaga besedne zveze. V veliko pomoč je slovar frazemov. »Kaj moram tja? Zdaj ali takoj?« je zamomljal Ranta »Ne **tupi**,« je postal nestrpen Smodlak, »**namakni** na kosti nekaj **embalaže**, zgrabi **superge** in se odkotali. **Šibaj, črta!**« »Ranta je potolkel vse hitrostne rekorde, saj je bil v telovadnici že čez dve uri.« (Suhodolčan 2017: 8) Pisatelj združi krajevni najstniški sleng s humorjem. Ta povezava povzroča pri branju težave, če ni bralec večš govornice v matici.

Ko delamo z besedilom, imamo opravka z besedami. Z besedami poimenujemo bitja, predmete, lastnosti, dejanja, prostorska in časovna razmerja, sebe, naslovnika, izražamo svoje mnenje ali doživetja. Besede so torej neke vrste znamenja, sestavljena iz sosledja glasov in ponazorjena s črkami. Besede imajo lahko samo en pomen, npr. miza, ali pa več pomenov, npr. jezik. Ko rečemo besedo jezik, lahko mislimo na jezik v ustih, ali pa se sklicujemo na govorico ljudi. Pomen razumemo iz konteksta. Juha je bila vroča, zato sem si spekla jezik. Angleščina je tuji jezik. V besedilih so besede v besednih zvezah, najdemo jih v različnih slogovnih kontekstih. Kdor ima težave z besediščem in ima vrzeli v razumevanju osnovnega besedišča vsakodnevnega sporazumevanja, naleti na hude težave, ko ima opravka z literarnimi besedili. Kdor ne pozna vseh pomenov večpomenskih besed, ima težave pri razumevanju besedila, če je dana beseda uporabljena v neznanem pomenu, npr. Neža ima dolg jezik kot krava rep. Beseda jezik tu ne pomeni gibljivega mišičastega organa, ki ga imamo v ustih. V takem primeru sklepamo o danem pomenu besede jezik iz sobesedila. To naredijo večši dijaki, ki nimajo hudih težav z besediščem. Šibki dijaki obupajo in vprašajo sošolca ali profesorja ter učitelja, kaj beseda pomeni. Pri obravnavanju besedila so torej problem pomenska razmerja besed in njihova slogovna zaznamovanost. Beseda pes je pomensko in slogovno nezaznamovana, ker jo lahko uporabimo v vseh okoliščinah. Beseda cucek je pomensko in slogovno zaznamovan izraz, zato jo lahko uporabimo v določenih okoliščinah, imamo pa vedno v mislih psa. Besede so lahko čustveno zaznamovane – npr. cucek, kuža, mrcina; pokrajinsko – npr. dečva, štala; družbeno – npr. keš, finta; funkcijsko – npr. dohodnina, novela in časovno – npr. duri, oproda. Vse te besede so del besedila, ki dijakom in učencem v zamejstvu povzročajo preglavice. Delo s slovarjem je koristno pomagalo. SSKJ je vir informacij, ker ima vsaka beseda pripisan terminološki, stilno-plastni, ekspresivni ali časovno-frekvenčni kvalifikator. Dobro je, da dijaki vedo, v katerih okoliščinah se slogovno zaznamovano besedo da uporabljati. Dijaki se tako seznani s kraticami kvalifikatorjev, npr. strok., žarg., ljubk., znanst. Beseda kužek je ljubkovalna. Beseda ščene lahko povzroča težave, zato bodo dijaki pokukali v slovar.

ščene -éta s (ě é)

1. slabš. *majhen, zanikrn pes*: ščene je veselo skakalo; gledal je kot polito ščene *boječe, preplašeno*
// *pes sploh*: kaj bo s tem starim ščenetom
2. *nizko pohleven, bojazljiv človek*: to ščene ne bo nič doseglo (SSKJ 2014: 35)

Izvedeli bodo, da je ščene majhen pes. Če ne bodo razumeli besede zanikrn, jo bodo poiskali v slovarju ter se naučili novo besedo in si zapomnili pomen.

5 Rastoča slovenščina oziroma s slovenščino nimam težav

Jezikovni portal SMejse (<http://www.zamejci.it>) je nastal iz potrebe razvijanja in spodbujanja različne uporabe jezika na območju italijansko-slovenskega stikanja. Portal sooblikujejo učitelji in profesorji, ki se ukvarjajo z italijansko-slovenskimi jezikovnimi stiki. Gre v glavnem za učitelje in profesorje, ki poučujejo na šolah s slovenskim učnim jezikom in se tako odzivajo na pomanjkanje učnega gradiva in specifične zahteve slovenske šole v Italiji. Portal je nastal iz praktične potrebe po gradivu, ki razvija in spodbuja komunikacijske kompetence živega jezika na etnično mešanem ozemlju. Cilj pobude je, da govorci dosežejo sporazumevalno raven v slovenskem jeziku, ki je v matici običajna. Spletna stran je namenjena različnim uporabnikom – od predšolskih otrok, osnovnošolcev, dijakov in študentov, pa tja do odraslih, ki ne obvladajo strokovnih izrazov. Spletišče povezuje obiskovalca portala do raznolikih vsebin, spletnih jezikovnih virov in strani. Na podstrani Mediateka so na portalu objavljene radijske igre in televizijske oddaje, v Orodjarni pa so povezave do e-priročnikov in slovarjev, medtem ko so v Knjižnici navedene diplomske in magistrske naloge s področja didaktike manjšinskih jezikov in članki o slovenščini, večjezičnosti in jezikovnem stikanju. Projekt, ki ga je vodila dr. Maja Melinc Mlekuž, je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, izvedel pa ga je Slovenski raziskovalni inštitut.

6 Odnos večinskega naroda do slovenskega jezika in kulture

Odnos večinskega naroda do slovenske manjšine se je z leti spremenil. Italijanski someščani se vsakodnevno srečajo s slovensko prisotnostjo v mestu ob zalivu in na Krasu. Mesto Trst ima poseben status sobivanja in stičišča slovenske in italijanske kulture oz. slovanskega in romanskega sveta. Slovensko govoreči domačini doživljajo rojstni kraj z očmi Srečka Kosovele, Borisa Pahorja, Alojza Rebule, Ljubke Šorli, Vladimirja Bartola, Marka Kravosa, Marija Čuka, Dušana Jelinčiča. Italo Svevo, Uberto Saba, Scipio Slataper Claudio Magris in Fulvio Tomizza spremljajo vsakdan italijanskih someščanov. Slovenski in italijanski avtorji so krojili umetniški literarni utrip mesta ob zalivu. V književnosti so mu dali poseben pečat. Slovenski dijaki so seznanjeni z italijansko literaturo. Italijanski sovrstniki bolj malo poznajo slovenske krajevne avtorje. Edina izjema je Boris Pahor, ki je zaslovel kot pisec izven meja mesta ob zalivu. Gianni Cilmadon, profesor na srednji pomorski šoli Nautico – Galvani v Trstu, in njegova kolegica Cristina Roggi sta v tem šolskem letu pobudnika projekta Drugi pogledi na Trst (ital. Altri sguardi su Trieste). Pri projektu so se dijaki zadnjih razredov oz. maturantje seznanili s slovenskim Trstom v sklopu letošnjega Slofesta. Prisluhnilo so tudi zgodovinarju Štefanu Čoku in se srečali z novinarjem in pisateljem Dušanom Jelinčičem. Izhodišče pogovora z avtorjem je bila knjiga Tržaške prikazni. »Glavni cilj je sledeči: dijakom prikazati popolno sliko tržaške literature,« je povedala profesorica Cristina Roggi in pristavila novinarki Primorskega dnevnika »Mama je Slovenka s Krasa. Jaz pa jezik poznam bolj malo, ker sem se šolala v italijanščini.« (Primorski dnevnik 15. 12. 2021: 4)

Portal je nastal iz praktične potrebe po gradivu, ki razvija in spodbuja komunikacijske kompetence živega jezika na etnično mešanem ozemlju. Cilj pobude je, da govorci dosežejo sporazumevalno raven v slovenskem jeziku, ki je v matici običajna.

Profesorica Roggijeva prebere odlomke knjige v izvirniku. »Naše skupno branje je kot nekakšna delavnica slovenščine. Moram pa reči, da nekateri dijaki, sicer redki, jezik obvladajo,« je pojasnila sogovornica novinarki. Akademik in profesor Gianni Climadon je doma iz Karnije. Tržaško književnost je obravnaval v svojem literarnem vodiču Trieste

di carta. Akademsko delo obravnava tržaško književnost v celoti, ker vanjo uokvirijo tudi slovensko identiteto mesta. Gianni Climadon pravi o identiteti takole:

»Trst je mesto zelo neenotne, nedefinirane identitete, zato se avtorji tu v veliki meri posvečajo njenemu iskanju. Med drugim se s svojim pisanjem radi zasidrajo v neko ozemlje. Morda ravno ta percepcija, da je identiteta tako izmuzljiv pojem, v njih sproži še toliko močnejšo navezanost.« (Primorski dnevnik 15. 12. 2021: 4)

Živijo! Kako si? je projekt pouka slovenščine na Večstopenjski šoli Divisione Julia v središču Trsta. Ravnateljica šole Chiara Cacucci je novinarki Primorskega dnevnika pojasnila: *»Osebnost sem navdušena. Sama slovenščine žal ne govorim, sem pa sina vpisala v slovensko šolo. Ker pa sem diplomirala na visoki šoli za prevajalce in tolmače iz angleščine in španščine, mislim, da je spoznavanje novih jezikov nadvse koristno, saj otrokom odpira glave.« (Primorski dnevnik 15. 12. 2021: 4)* Projekt so spodbudili starši učencev in dijakov, ki so ocenili, da je znanje slovenščine pomembno, če želimo spoznati kulturo in jezik sosedov in someščanov.

Med pripadniki večinskega naroda se očitno nekaj premika v odnosu do slovenske kulture in prisotnosti manjšine v mestu. Predsodki do slovenske manjšine v mestu ob zalivu stopajo v pozabo in ozadje, ker se ljudje zavedajo, da je poznavanje jezika someščanov in sosedov bogastvo ob meji in ukvarjati se z jezikom majhnega, maloštevilnega naroda ni potrata časa.

7 Motivacija za vpis otrok v slovensko šolo

Raven znanja slovenskega jezika je v tem jeziku povezana z motivacijo za učenje. Slovenski starši izpostavijo pomen razvijanja in utrjevanja slovenske identitete, nato pa željo izobraževanja svojih otrok na univerzah v matici. Starši dvojezičnih družin ali neslovensko govorečih staršev se odločajo za vpis otroka v slovensko šolo predvsem zato, ker s tem poudarijo pomen spoznavanja dveh kultur. Na izbiro staršev vpliva tudi prepričanje, da bo znanje še enega jezika v prihodnosti otroku koristilo. Marsikaterega neslovenskega starša k vpisu otroka v šolo s slovenskim učnim jezikom pritegne prednost dvojezičnosti oziroma znanje jezika bližnje Slovenije. V mislih imajo predvsem misel o boljših zaposlitvenih možnostih na območju bivše meje. Slovenščina ni samo materinščina. Z leti je postala tudi drugi jezik za nekatere učence in dijake. Ta položaj se odraža pri pouku na vseh stopnjah in pri slovensko govoreči mladini vpliva na raven pouka materinščine v zamejstvu.

Jezik ima temeljno vlogo v procesu identifikacije in integracije posameznika v neko skupnost.

Jezik ima temeljno vlogo v procesu identifikacije in integracije posameznika v neko skupnost. To velja bodisi za pripadnika večinskega naroda bodisi za slovensko govorečega v zamejstvu. Na vpetost v okolje vpliva bližina jezika. Šport, glasba, mediji, gledališče in branje knjig krojijo kulturni kontekst, v katerem se posameznik sporazumeva v jeziku izven šole. Na raven znanja slovenskega jezika v zamejstvu vpliva tudi obseg poznavanja terminološkega besedišča v vsakdanji komunikaciji. Bojan Brezigar poudari pomen vsakdanjega terminološkega bogastva za sporazumevanje v slovenskem jeziku: *»Res je, da imamo slovensko ali dvojezično šolo, kjer se otroci učijo slovenščine in prebirajo, tudi bralno značko redno pridobivajo. Ampak šola ne nudi vsega besednega zaklada, predvsem ne nudi terminološkega bogastva vsakodnevnega življenja, ki – poenostavljam, prosim, da me ne razumete napačno – se ne omejuje na Prešerna, na Napoleona in na Pitagorov izrek, ampak vsebuje tudi nogomet, prometne znake, vremenske napovedi in še marsikaj, s čimer se vsi redno srečujemo. To terminologijo večinskemu prebivalstvu zagotavlja družba, ampak tam, kjer je družba drugojezična, jo lahko samo nadomeščajo mediji v maternem jeziku.« (Primorski dnevnik, 11. 11. 2021: 14)*

8 Sklep

Šole so imele posebno vlogo v zamejstvu, ker so ohranile narodno zavest in identiteto. V slovenske šole se danes vpišejo otroci iz enojezičnih slovenskih družin, družin etnično mešanih zakonov in iz italijansko govorečih družin. Ta raznolika etnična sestava razredov vpliva na raven znanja slovenščine v šolah.

Položaj slovenskega jezika izven meja Republike Slovenije, kjer prebiva avtohtono slovensko prebivalstvo, se razlikuje od statusa, ki ga ima slovenščina v matici. Narodna in etnična meja slovenskega naroda se ne ujema z državno mejo. Zamejski Slovenci uporabljajo slovenščino predvsem v zasebnem življenju. V šolah in v kulturnih ter športnih društvih je v rabi slovenščina kot jezik sporazumevanja. V šolah vseh stopenj je slovenščina jezik poučevanja predmetov na predmetniku. Sporazumevanje z uradnimi oblastmi v glavnem poteka v jeziku večinskega naroda, čeprav je zakonsko zagotovljena dvojezičnost v deželi Furlaniji - Julijski krajini.

Šole so imele posebno vlogo v zamejstvu, ker so ohranile narodno zavest in identiteto. V slovenske šole se danes vpišejo otroci iz enojezičnih slovenskih družin, družin etnično mešanih zakonov in iz italijansko govorečih družin. Ta raznolika etnična sestava razredov v šolah vpliva na raven znanja slovenščine. Raven obvladovanja osnov jezika iz leta v leto upada, ker je vpliv italijanščine v slovenskem zamejskem okolju vedno večji (tiha asimilacija). Vpis v slovensko šolo ni več stvar narodne zavesti in identitete, ampak je postal problem šolske ponudbe in zanimivosti učnega programa. Odnos večinskega naroda v odnosu do slovenskega jezika in kulture se je z leti spremenil. Na italijanskih šolah v Trstu se na spodbudo staršev in učnega osebja na šoli pogosto pojavijo pobude tečajev slovenskega jezika izven rednega predmetnika za dijake in učence.

Viri in literatura

- Anton Martin Slomšek. Dostopno na: www.slomsek.it (4. 4. 2022).
- Brezigar, B. (11. 11. 2021). Jezik, okolje, pluralnost. *Primorski dnevnik*, 14.
- Haramija, D. (2012). *Nagrajene pisave*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Križaj, M., Bešter Turk, M. (2018). *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako? Priročnik za učitelje in učiteljice slovenščine v osnovni šoli*. Ljubljana: Rokus- Klett.
- Lupinc, H. (28. 2. 2021). Slovenščina med dijaki na poti v deveto deželo. *Primorski dnevnik*, 3.
- Rubrika Na valovih znanja (5. 1. 2022). Rastoča slovenščina. *Primorski dnevnik*, 15.
- Rupnik Vec, T. in Kompare, A. (2006). *Kritično mišljenje v šoli. Strategije poučevanja kritičnega mišljenja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Slokar, E. (15. 12. 2021). O slovenskem Trstu jim največ povedo pisatelji. *Primorski dnevnik*, 4.
- Slokar, E. (15. 12. 2021). Jezikovni pouk. Živijo kako si? Na šoli Div. Julia. *Primorski dnevnik*, 4.
- SNB (2013). Ljubljana: Založba ZRC.
- SSKJ (2014). Ljubljana: Založba ZRC.
- Suhodolčan, P. (2017). *Košarkar naj bo*. Založba Karantanija: Ljubljana.
- Sušić, M. (2009). *Poročilo ob sklepu poskusnega leta. Natečajnega razreda. AD02 in A082*. Humanistični in družbenoekonomski licej Anton Martin Slomšek Trst.
- Vremenska napoved (27. 11. 2021). *Primorski dnevnik*, 24.
- Žbogar, A. (2013). *Iz didaktike slovenščine*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.